

УДК 368.914

Бутенко В.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та моделювання ринкових відносин
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Лисенко К.А.
студентка
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

ПЕНСІЙНИЙ ФОНД УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

PENSION FUND OF UKRAINE IN THE PENSION SYSTEM PROVISION

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито актуальне питання проблем регулювання пенсійного забезпечення у сучасних умовах. Досліджено накопичувальну стратегію наявних державних, корпоративних та особистих накопичувальних пенсійних програм. Проаналізовано світовий досвід організації національних пенсійних систем та надано рекомендації щодо вирішення проблем на макро- і мікрорівні для створення умов якісного надання певних соціальних гарантій населенню.

Ключові слова: пенсійний фонд, фінансова система, соціальні гарантії, економічні реформи.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыт актуальный вопрос проблем регулирования пенсионного обеспечения в современных условиях. Исследована накопительная стратегия имеющихся государственных, корпоративных и личных накопительных пенсионных программ. Проведен анализ мирового опыта организации национальных пенсионных систем и даны рекомендации по решению проблем на макро- и микроуровне для создания условий качественного предоставления определенных социальных гарантий населению.

Ключевые слова: пенсионный фонд, финансовая система, социальные гарантии, экономические реформы.

ANNOTATION

The article reveals the topical issue of the problems of regulation of pensions in modern conditions. The funded strategy of the existing state, corporate and personal funded pension programs is being investigated. The world experience of the organization of national pension systems is analyzed and recommendations are given on solving problems at the macro and micro levels to create conditions for the qualitative provision of certain social guarantees to the population.

Keywords: pension fund, financial system, social guarantees, economic reforms.

Постановка проблеми. Фонди фінансових ресурсів цільового призначення є самостійною ланкою фінансової системи. Необхідність їх створення та функціонування зумовлена потребою в наданні певних соціальних гарантій населенню у разі досягнення непрацездатного віку, втрати працездатності, годувальника, роботи, настання стихійного лиха та інших непередбачуваних подій. В економічному аспекті – це створення та використання фондів фінансових ресурсів для задоволення економічних та соціальних потреб держави, підприємницьких структур та окремих громадян.

Нестабільність у суспільстві вимагає досягнення певної стабільності, диференціація доходів викликає необхідність справедливого їх перерозподілу, інфляція вимагає регулювання

цін, безробіття – надання соціальних гарантій тощо. У такій ситуації пенсійна система в ринкових відносинах є механізмом, що гарантує необхідну стабілізацію соціальних балансів у суспільстві.

Проблема правового регулювання пенсійного забезпечення є однією з найактуальніших проблем сьогодення. Суспільно-економічні перетворення, які відбуваються в Україні, торкаються усіх сфер життєдіяльності людини, і пенсійне забезпечення громадян не є винятком. Поліпшення рівня життя, добробуту, забезпечення у випадку інвалідності чи хвороби, а насамперед у старості, були, є й будуть важливими для кожної людини. Створення нової, всеохоплюючої та справедливої системи пенсійного забезпечення населення, як вірно відзначає І. Оклей – процес тривалий, багатоступеневий, тісно пов'язаний з економічними, фінансовими, адміністративними реаліями [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні опубліковано багато наукових праць, присвячених Пенсійному фонду. Проблеми пенсійного забезпечення завжди були у центрі уваги соціологів, політологів, філософів, економістів. Методологічні та прикладні питання проблеми соціального захисту населення та його залежності від розвитку та інституціоналізації економіки у цілому ставали предметом досліджень української наукової школи, значний внесок у формування якої зробили А. Бабенко, Б. Зайчук [2], Е. Лібанова, Б. Надточій, В. Новиков, Л. Ткаченко та ін. Разом із тим, незважаючи на численні здобутки та підвищення актуальності даної проблеми для України в кризовий період, низка питань залишається недостатньо дослідженою.

У результаті аналізу зазначених наукових публікацій та досліджень ми визначили особливості сучасних стратегій пенсійного забезпечення. Солідарна стратегія передбачає солідарні відносини між поколіннями працівників – тими, хто нині працює та утримує пенсіонерів, з одного боку, і пенсіонерами – з іншого. Нинішні пенсіонери свого часу утримували пенсіонерів свого віку.

У публікаціях Б. Зайчука [3], В. Никитенко, В. Семендяєва зазначається, що принципова

особливість солідарної державної пенсії в Україні полягає у тому, що жінка або чоловік, які працювали 30 або 40 років, щоб заробити собі на пенсійне життя, виходячи на пенсію, отримують її на рівні приблизно однієї третини своєї колишньої зарплатні. Ця величина була закладена в нормативах відрахувань до Пенсійного фонду України (ПФУ). Зазначимо, що кожного місяця до ПФУ було відраховано 32% фонду оплати праці, а самі працівники (майбутні пенсіонери) – 1–2%.

При цьому накопичувальна стратегія передбачає наявність державних, корпоративних та особистих накопичувальних пенсійних програм, за допомогою яких формується майбутня пенсія громадянина. Особливість накопичувальної системи в тому, що вона є приватною власністю пенсіонерів, який має право розпоряджатися нею на власний розсуд. Багато хто з них заповідає її спадкоємцям, тому можна наголосити на можливості формування спадкових накопичувальних пенсій у рамках родини. В Україні сьогодні зареєстровано близько 70-ти недержавних пенсійних фондів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Соціально-економічні реформи, що здійснюються в Україні, викликали зміни в житті суспільства, які позначилися на його соціальній структурі. Більшість населення формує для себе нові ціннісні орієнтири, змінюються соціальні умови життя.

Стан нашої економіки в умовах перехідного періоду пов'язаний зі зменшенням ефективності господарювання, спадом виробництва, високою інфляцією на початку економічних реформ, що приводило до зниження реальної заробітної плати, пенсій та рівня життя. У таких економічних умовах були вжиті заходи, які спрямовувалися на пом'якшення негативних наслідків спаду рівня життя пенсіонерів.

Мета статті полягає у детальному вивченні системи пенсійного забезпечення в Україні й тієї ролі, яку відіграє в ній Пенсійний фонд, його місця в економіці країни, сучасного стану та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні Пенсійний фонд України – найбільш розгалужена фахова структура, яка здійснює багатогранну діяльність щодо пенсійного забезпечення громадян України, найпотужніша інституція в державі, яка акумулює і розподіляє значні за обсягом кошти, структура з могутнім кадровим потенціалом, які розвиваються й удосконалюються.

Сучасний стан пенсійного забезпечення є однією з найвагоміших соціально-економічних проблем. Кризовий стан, що переживає державна пенсійна система сьогодні, більшою мірою криється у самій системі пенсійного забезпечення, а також у законодавстві, яке її закріплює.

Достатній рівень пенсійного забезпечення є одним із мінімальних державних соціальних стандартів, який забезпечується за рахунок

коштів системи загальнообов'язкового державного пенсійного та соціального страхування, а також за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів. У подальшому становлення й розвиток системи пенсійного забезпечення громадян неможливі без продовження реформи пенсійного забезпечення й упровадження всіх рівнів пенсійного страхування.

Практичне реформування пенсійної системи в Україні загострило у суспільстві інтерес до світового досвіду розв'язання цієї важливої соціальної проблеми. Позитивним є те, що Україна не сліпо клонує закордону пенсійну стратегію, а самостійно і з урахуванням національних та геополітичних факторів засвоює й удосконалює набутий досвід. Формування систем пенсійного забезпечення в розвинутих країнах почалося досить давно, однак на сучасному етапі пенсійні системи регулярно переглядаються, доповнюються та модернізуються відповідно до соціально-економічних умов. При цьому йдеться як про державне, так і про недержавне пенсійне забезпечення.

Крім загальних проблем пенсійного забезпечення, поширених у всьому світі, а саме збільшення кількості пенсіонерів за одночасного скорочення працездатного населення, міграційних процесів до розвинутих країн, Україна має свої специфічні проблеми.

Зокрема, кількість пенсіонерів у складі населення України становить приблизно 28,2%, тому значення ефективного функціонування пенсійної системи не можна недооцінювати, а також не можна допустити, щоб її реформування було предметом розгляду лише законодавцями, адже розв'язання економічних питань виключно законодавчими методами на практиці призводить до виникнення колізій і грубого порушення або невиконання цих положень.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [4] встановлює, що система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів. Перший рівень – солідарна система пенсійного забезпечення. Ця система зазнає певної кризи, оскільки швидкими темпами в розвинутих країнах відбуваються становлення постіндустріальної економіки та старіння населення. Її роль у пенсійному забезпеченні знижується, але про повну відмову від солідарної системи говорити рано, оскільки вона забезпечує соціальні пенсії (пенсії громадянам, непрацездатним через певні обставини з народження або з молодих років).

Уведенню накопичувальної системи в Україні сьогодні заважає постійне зростання дефіциту Пенсійного фонду. Відповідно до Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [5], перерахування страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду запроваджується починаючи з року, в якому буде забезпечено бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду України.

Законопроектами також передбачається, що починаючи з 2018 р. громадянам буде надано право, у разі їх бажання, перевести їх обов'язкові пенсійні заощадження з накопичувального фонду до обраного ними недержавного пенсійного фонду (тобто на третій рівень). Це дасть змогу застрахованим особам самостійно вирішувати, яка інвестиційна політика є найбільш прийнятною для інвестування їх пенсійних заощаджень, а отже, більшою мірою впливати на розмір своєї майбутньої пенсії.

Перший та другий рівні є обов'язковими складовими частинами пенсійного забезпечення. Однак у міру зростання заробітної плати громадян у них може виникнути бажання робити додаткові пенсійні заощадження.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення створена для формування додаткових пенсійних накопичень за рахунок добровільних внесків фізичних осіб і роботодавців.

Як передбачено законодавством, недержавне пенсійне забезпечення здійснюється: недержавними пенсійними фондами (НПФ) шляхом укладання пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів; страховими організаціями шляхом укладання договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду; банківськими установами шляхом укладання договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб [6].

Багато хто думає: а навіщо нам трирівнева система пенсійного забезпечення? Все для того, щоб гарантувати хоча б мінімальний рівень пенсій для всіх працівників, установити права власності через накопичувальні рахунки, а також щоб створити умови для накопичення додаткових пенсійних заощаджень на добровільних засадах у міру зростання заробітної плати.

Зробимо аналіз спільних та відмінних рис солідарної та обов'язкової накопичувальної пенсійних систем (табл. 1).

У таблиці порівнюються риси солідарної системи та типові риси обов'язкових накопичувальних систем (на основі аналізу світового досвіду).

За характером сплати й обсягами пенсійних внесків ці дві системи не відрізняються між собою: внески є обов'язковими, а розмір визначається законодавством.

За характером обліку пенсійних внесків солідарна й накопичувальна системи відрізняються. У солідарній розмір майбутньої пенсії не надто залежить від суми внесків. Зберігання коштів у солідарній системі має умовно-колективний характер. У накопичувальній системі застосовується виключно індивідуальний облік пенсійних коштів. При цьому в цій системі існує 100-відсотковий зв'язок між обсягом накопичень і розміром майбутньої пенсії.

Характер обліку внесків в обох системах пов'язаний із можливістю інвестування пенсійних накопичень. Солідарна система не передбачає інвестування як такого. Натомість будь-яка накопичувальна система неодмінно передбачає інвестування пенсійних активів.

Реформування пенсійної системи є складним процесом, покликаним підвищити рівень державних та недержавних гарантій у пенсійному забезпеченні громадян. Запровадження обов'язкової накопичувальної системи означає, що велика частина коштів, що забезпечить майбутній пенсійний дохід українців, буде інвестуватися в українські ринки капіталу для отримання інвестиційного доходу в довгостроковій перспективі. Диверсифікуючи джерела пенсійних заощаджень українців, держава зможе ефективніше вирішити нагальну проблему належного забезпечення їх майбутнього.

В Україні з 11 жовтня 2017 р. набула чинності пенсійна реформа – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 03.10.2017 № 2148-VIII [8].

Таблиця 1

Спільні та відмінні риси солідарної та обов'язкової накопичувальної пенсійних систем

Характеристика	Солідарна система	Обов'язкова накопичувальна система
Характер сплати внесків	Обов'язковий	Обов'язковий
Джерело сплати внесків	Нарахування на заробітну плату	Відрахування із заробітної плати
Обсяги внесків	Встановлюється законодавством	Встановлюється законодавством
Можливість інвестування	Відсутня	Присутня
Кінцевий одержувач внесків	Пенсійний фонд	Пенсійний фонд, недержавні пенсійні фонди
Характер обліку внесків	Колективний	Індивідуальний
Можливість отримання інвестиційного доходу	Відсутня	Присутня
Характер пенсійних виплат	Довічна пенсія	Довічна пенсія, одноразова виплата
Оподаткування пенсійних виплат	Відсутнє	Залежно від законодавства
Можливість успадкування пенсійних накопичень	Відсутня	Присутня

Верховна Рада прийняла в другому читанні та у цілому Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» (законопроект № 6614), який удосконалює солідарну систему пенсійного страхування, диференціює розміри пенсій залежно від набутого страхового стажу та отримання заробітку, впроваджує єдині підходи до обчислення пенсій.

Уряд також запропонував з 1 жовтня 2017 р. перераховувати раніше призначені пенсії з використанням показника середньої заробітної плати на рівні 764,40 грн. Цей показник застосовується для обчислення пенсій, що призначається в 2017 р. (середній розмір заробітної плати за 2014, 2015 та 2016 рр.).

Чому це все відбувається? Тому, що пенсія українців залежить від трьох показників: зарплати працівників, стажу та показника середньої заробітної плати по Україні, який застосовується під час обчислення пенсій. Оскільки середня раз обітна плата зростає з кожним роком, то пенсії українців повинні також зростати. Однак останнє зростання відбулося у 2012 р., але із застосуванням показника середньої заробітної плати по Україні за 2007 р. (1 197,91 грн.). За цей час середня зарплата зросла до 3 764,4 грн. У результаті дві третини пенсій навіть не досягають прожиткового мінімуму. Перерахунок, який запропонував уряд, ліквідує цей дисбаланс [1].

Із жовтня 2008 р. під час перерахунку пенсій законодавство передбачало застосування показника вартості одного страхового стажу 1,35%. Хоча цей показник не застосовувався повною мірою для пенсіонерів. Нинішня зміна (тобто зменшення цього показника до 1,0%) не погіршує, а поліпшує умови перегляду пенсій для тих, хто вже перебуває на пенсії.

Уряд також запропонував з 1 жовтня переглянути мінімальну пенсію – вона зросте до 1 373 грн. У 2016 р. вона була 1247 грн., а в 2015 р. – 1 074 грн. Отже, бачимо, що з кожним роком пенсія росте, але чи є це позитивним моментом, коли й ціни зростають?

Також із жовтня цього року уряд пропонує скасувати 15-відсоткове зниження пенсій працюючим пенсіонерам. Із 2,3 млн. працюючих пенсіонерів зараз пенсії знижуються у 494 тис. Уряд пропонує, щоб ті, хто працює, отримували заробітну платню і пенсію у повному обсязі.

Сьогодні пенсійні виплати із солідарної системи одержує понад 12 млн. громадян. У середньому станом на 1 квітня розмір їх пенсій становив 1 828 грн. Однак, за офіційними даними, із 12 млн. пенсіонерів отримують мінімальну пенсію 1 312 грн., тому необхідне було реформування солідарного рівня і пенсійної системи взагалі.

За даними Міністерства соціальної політики, тільки 10 млн. громадян, які сплачують внески у фонди соціального страхування. Тобто сьогодні платників внесків менше, ніж пенсіоне-

рів. Один працівник має не тільки заробити собі на життя, а й прогодувати щонайменше одного пенсіонера. Навіть якщо вдасться вивести з тіні 10 млн. працівників, які не сплачують страхові внески, то солідарна система все одно не буде мати фінансового ресурсу, щоб забезпечити розмір пенсії хоча б на рівні 40% від заробітку.

У світі давно вже знайшли вихід із цієї проблеми. Громадянин, який працює, зі своєї заробітної плати відраховує внески не тільки на виплати нинішнім пенсіонерам, а й на свою майбутню пенсію шляхом накопичень на своєму особистому пенсійному рахунку.

Добровільна накопичувальна система в Україні функціонує з 2004 р. Активи системи сьогодні становлять 2 млрд. грн. Українці не хочуть добровільно відкладати гроші на майбутню пенсію в недержавні пенсійні фонди. Причини очевидні: на квітень 2017 р. середня заробітна плата українців становила 6 659 грн. Чи багато можна відкласти до НПФ із такої суми?

Але позитивні моменти все ж таки є. Впровадження накопичувальної системи дасть змогу розвантажити солідарну систему, сформує індивідуальні накопичення громадян, дасть можливість залучати інвестиційний ресурс громадян на розбудову національної економіки, дасть поштовх розвитку національного фондового ринку.

Обов'язковому страхуванню в накопичувальній пенсійній системі підлягатимуть особи до 35 річного віку. Також у накопичувальній системі передбачена добровільна участь осіб віком від 36 до 55 років.

У 2017 р. ставка внеску – 2% і кожного наступного року вона буде збільшуватися на 1% до досягнення 7% у 2022 р., у подальшому цей показник залишатиметься незмінним. Кошти мають інвестуватися в економіку України для отримання інвестиційного доходу і захисту їх від інфляційних процесів.

На жаль, накопичувальна система дасть результат не раніше ніж за пару десятків років, а вирішувати проблему з пенсіями потрібно просто зараз. І, тим не менше, колосальний дефіцит Пенсійного фонду позбавляє країну альтернатив, єдиний вихід для українців полягає у тому, аби все ж таки запровадити новий принцип пенсійних нарахувань.

Депутатські правки викликали занепокоєння у двох основних кредиторів – МВФ і Світового банку. Світовий банк бентежить відсутність чітких правил індексації в 2019–2020 рр. Це робить індексацію залежною від електоральних настроїв і загрожує фіскальними ризиками. Всесвітній банк не влаштовує тимчасова соціальна допомога непрацюючим громадянам, які досягли 60-річного віку.

Основна мета урядової пенсійної реформи – скоротити дефіцит бюджету Пенсійного фонду за рахунок максимального зменшення кількості людей, що претендують на пенсійні виплати.

У разі її запровадження значно погіршить умови призначення пенсій і знизить її розміри.

Світовий досвід організації національних пенсійних систем показує, що додаткові недержавні пенсії становлять суттєву частку в загальному рівні пенсійного забезпечення. Недержавні пенсійні фонди в усіх країнах світу визнано найважливішими соціальними інститутами щодо поліпшення матеріального становища непрацездатних членів суспільства і мають високий рівень довіри громадян до пенсійної накопичувальної системи.

Отже, реалізуючи принципи, які закладені в побудову нової пенсійної системи, потрібно пам'ятати, що успіх цього етапу залежить від розв'язання низки невирішених проблем, а саме: збільшення сумарних відрахувань для збереження рівня пенсій, урегулювання їх розміру за рахунок вчасної індексації та коефіцієнту заміщення (відношення розміру пенсії до розміру заробітної плати). Також потрібно зменшити ризик «політичного популізму», коли призначення або збільшення пенсій здійснюється без визначення джерел їх довгострокового фінансування.

Висновки. Ураховуючи всі недоліки системи пенсійного забезпечення України, їх вирішення дасть змогу сформувати розвинений ринок послуг із цього виду страхування. Позитивними моментами у поліпшенні пенсійного забезпечення в Україні є: забезпечення фінансової стійкості і стабільності у сфері пенсійного страхування, підвищення рівня життя пенсіонерів, зменшення пенсійного навантаження роботодавців, заохочення громадян до заощаджень на старість.

Проте якщо зміни будуть запроваджені тільки в пенсійній системі, то виявлені проблеми навряд чи вдасться усунути. Пенсійна реформа повинна стати складовою частиною комплексної програми економічних і фінансових перетворень.

Однією з нагальних складових частин пенсійної реформи є введення другого рівня пенсійної системи, оскільки внаслідок демографічних тенденцій солідарна пенсійна система нездатна забезпечувати наявний рівень заміщення пенсіями втраченого заробітку та оптимальну диференціацію пенсій.

Реформування пенсійного законодавства має також включати справедливий механізм зростання пенсійних виплат, створення прозорої пенсійної системи, а також підвищення індивідуальної зацікавленості громадян у сплаті страхових внесків, зокрема, у накопичувальному пенсійному забезпеченні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Завора Т.М. Пріоритетні напрями політики соціальної безпеки щодо поліпшення стану пенсійного забезпечення в Україні / Т.М. Завора, Ю.І. Деньга // Молодий вчений. Економічні науки. – 2016. – С. 67–72.
2. Зайчук Б.О. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Науково-практичний коментар / Б.О. Зайчук, О.Б. Зарудний, С.Б. Березіна. – К.: АВТ, 2005. – 1024 с.
3. Зайчук Б.О. Система пенсійного забезпечення: сьогодні і завтра / Б.О. Зайчук // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 8. – С. 20–21.
4. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р., № 1058-VI, зі змінами від 03.10.2017 № 1736-VIII.
5. Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 р. № 3668-VI, зі змінами від 06.12.2016.
6. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09 липня 2003 р. № 1057-IV, зі змінами від 03.10.2017.
7. Оклей І. До питання становлення і розвитку законодавства про пенсійне забезпечення: історико-правовий аспект / І. Оклей // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – 2. – С. 239.
8. Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pfu.gov.ua.